

42 Там само. – Спр. 671. – Арк. 64.

43 Там само. – Арк. 63-63 зв.

44 Митрополит Феодосий (Процюк). Обособленческое движение... – С. 384.

45 Там же.

SUMMARY

ALLA KYRYDON

THE CATHEDRIAL-BISHOP CHURCH IN POLTAVAS' REGION (1925-1927)

The article reviews the processes of formation and activity of the Cathedral-Bishop Church in Poltavas' region. Selected for the study period of 1925-1927 it was the most active in history seems to be a religious association.

Key words: Church, Cathedral-Bishop Church, inter-church relations.

Оксана Альошина,

*викладач кафедри релігієзнавства
Національного університету «Острозька академія»*

ЦЕРКОВНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО НА ВОЛИНІ

Присвячено аналізу життєвого шляху, громадської та церковної діяльності Арсена Річинського, який брав найактивнішу участь в українізації церковно-релігійного життя Волині. Висвітлено основні віхи його просвітницької праці на Волині у 20-30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Арсен Річинський, Православна церква в Польщі, українізація.

Серед активних громадських діячів одне з цільних місць належить постаті Арсена Васильовича Річинського. Проте його діяльність досі не була достатньо повно досліджена у вітчизняній релігієзнавчій науці, тому актуальним видається з'ясувати його вплив на релігійні процеси 20-30-х рр. ХХ ст.

Основний масив історіографії проблеми становлять наукові розвідки кінця ХХ ст. Зокрема, науковці А. Колодний¹, Л. Михальчук², О. Саган³, Н. Стоколос⁴ опублікували низку статей, в яких висвітлюється діяльність і творча спадщина А. Річинського. На сьогодні найбільш ґрунтовною працею є книга А. Гудими⁵, у якій автор описує життєвий і творчий цього відомого діяча. Натомість відсутні роботи, спеціально присвячені цій темі. Використовуючи опубліковані матеріали та маловідомі архівні документи, спробуємо простежити головні життєві віхи діяча та його внесок в український церковний рух.

Виявлення невідомих фактів про життя та діяльність А. Річинського допомагає розставити важливі акценти та розкрити нові грані цієї різносторонньо розвинутої особистості. Саме тому мета нашої наукової розвідки – проаналізувати основні етапи громадської, церковної та просвітницької праці Арсена Річинського у 20-30-х рр. ХХ ст. на Волині.

Українізаційні процеси, які відбувалися в Церкві у цей період, стимулювалися усвідомленням національного первня в духовно-релігійних практиках українців і віддзеркалювали патріотичні настрої віруючих, розуміння певною частиною парафіяльного духовенства потреби у більш тісних зв'язках з мирянами. Діяльність інтелігенції, парафіяльних священників і церковного керівництва в цьому напрямку була одним із засобів боротьби проти полонізації, яка посилювалася з року в рік⁶.

Церковна ієрархія зайняла відверто антиукраїнську позицію, намагаючись проводити через Церкву русифікаційну, ворожу культурно-національним інтересам українського населення політику. Все це обумовило зростання національно-церковного руху, який виступив головним чинником боротьби за українізацію Православної церкви в межах Польської держави.

Погоджуємося з думкою Н. Стоколос, що ті, хто переймався ідеєю українізації, були твердо впевнені, що Церква – важливий засіб відродження духовності українців, подолання їхньої зденаціоналізованості; що нація самозбережеться лише тоді, коли старанно плекатиме свої національно-культурні особливості: мову, мистецтво, світогляд, а також – відмінності в зовнішніх формах церковно-релігійної сфери життя. Важливими рисами, притаманними тій частині української інтелігенції, котра докладала чимало зусиль для піднесення самосвідомості народу, зміцнення основ національної культури, було некорисливе подвижництво, наукова плідність, спрямованість на довготривалу й важку роботу, виваженість, здатність до тактичних поступок й адекватної оцінки дій опонентів.⁷

Видатною постаттю, яка зробила вагомий внесок у справу українізації Православної церкви, був Арсен Васильович Річинський. Цей громадський діяч народився 12 червня 1892 р. у с. Тетельківці Кременецького повіту колишньої Волинської губернії (тепер Тернопільської області) у глибоко релігійній родині. Початкову освіту здобув у Кременецькій гімназії, відтак навчався у Житомирській духовній семінарії протягом 1907-1910 рр.⁸ 1911 року вступив на медичний факультет Варшавського університету. У зв'язку з початком Першої світової війни, А. Річинський змушений був евакуюватися й перевівся на навчання до Київського університету св. Володимира. Після закінчення університету його скерували в м. Ізяслав. Працюючи лікарем в Ізяславській повітовій лікарні, він водночас бере активну участь у громадському житті міста: організовує концерти, вистави, займається видавничою діяльністю, з 1918 р. працює членом редколегії часопису «Нова дорога»⁹.

У 1922 р. А. Річинський переведений дільничим лікарем до Володимира-Волинського, де згодом став головним лікарем міської лікарні. З 1925 по 1939 рр. працював вільно практикуючим лікарем. Він був відносно незалежним та фінансово самостійним, що дало йому змогу вести активну громадську діяльність. У 1924 р. Річинський розпочинає видавати власним коштом часопис «На варті» – «незалежний місячник українського церковного відродження», який виходив упродовж 1925-1926 рр.¹⁰ Навколо часопису А. Річинський об'єднав українську інтелігенцію та організував власне видавництво, де публікувалися розвідки, присвячені проблемам незалежної української Православної церкви.

Як представник національно свідомої інтелігенції А. Річинський усвідомлював, що проблеми церковного життя українців слід вирішувати на більш широкому зібранні. Першим кроком на цьому шляху мав стати церковний з'їзд у Луцьку. Перед ним ставилося завдання втілити ідеї українізації Церкви на Волині та Поліссі. Вважалося, що вироблене положення Синоду про внутрішнє і зовнішнє становище Православної церкви в Польщі закріпить синодально-консисторський устрій і позбавить православних віруючих голосу в церковних справах. Тому миряни й ініціювали проведення цього з'їзду.

Участь у його підготовці взяла українські громадські організації. Особливо помітну роль відіграли філії «Просвіти»¹¹ – при її повітових управах і комітетах створювалися церковні комітети, які розсилали відозви до населення, де роз'яснювали мету і завдання майбутнього зібрання.

На з'їзд, який відбувся 5-6 червня 1927 р. в Луцьку, прибуло 565 делегатів від усіх повітів Волині, Полісся, Холмщини й Підляшшя. Крім того, було близько 200 гостей і 8 послів Сейму та Сенату, волинський віце-воєвода і луцький староста. Головував на з'їзді І. Власовський. У президії працювали: посол Б. Козубський, А. Річинський, В. Соловій, М. Тележинський, Д. Ковпаненко, А. Рочняк, І. Гаврилюк і пані Тишецька¹². З огляду на відсутність вищого і нижчого духовенства, зібрання визнало себе «з'їздом православних мирян-українців в церковних справах». Його підтримали православна парафіяльна рада в Падебродах (Чехія), українська еміграція в Олшанці (Канада), Центральний комітет Українського народного демократичного об'єднання зі Львова, представники товариства «Просвіти» з Рівного, Володимира та Бреста¹³.

А. Річинським було виголошено доповіді на тему: «Сучасний стан церковно-релігійного життя українського православного населення Польщі» та «Справа канонічного внутрішнього устрою Православної церкви в Польщі». Також він зробив співповідь «Задоволення релігійних потреб українського православного населення в справах Служби Божої». Ці виступи викликали зацікавлення присутніх, оскільки передбачали докладний аналіз тогочасних проблем духовно-національного буття православних українців західних земель.

А. Річинський акцентував увагу на нестабільній ситуації у православному житті Польщі, головною умовою виходу з якої була докорінна реорганізація Церкви. Його пропозиція у цій справі полягала в тому, щоб об'єднати всі українські (на Волині, Поліссі, Холмщині) та білоруські парафії у дві митрополії – українську й білоруську – з підпорядкуванням їх єпархіальним єпископам (українцям і білорусам). Така реформа, на переконання Річинського, оздоровила б Церкву, об'єднала б її внутрішню й була б корисною також для держави, надавши реального змісту задекларованій автокефалії та полегшивши фактичне «розмосковлення» Церкви.

Після обговорення виступів делегати обрали виконавчий орган з'їзду – Український церковний комітет. Незважаючи на те, що вимога А. Річинського діяти в питаннях українізації Церкви безкомпромісно і рішуче з'їзд не підтримав, саме його було обрано головою Церковного комітету – глибока і достовірна аргументація під час промов, неперевершена логіка суджень А. Річинського справила велике враження на учасників з'їзду.

До Комітету ввійшли представники усіх повітів Волині, Полісся, Холмщини й Підляшшя. Його завданням було визначено: «по-перше, представити владі духовній та цивільній всі постанови з'їзду та висловлені на ньому побажання українського населення, і по-друге, чинити надалі усі можливі намагання і заходи для здійснення постанов з'їзду та оздоровлення церковно-громадського життя»¹⁴.

Своєрідним етапом подальшої праці А. Річинського стала розроблена ним модель реорганізації устрою Церкви. Спільно з членами Українського церковного комітету він підготував «Проект основного статуту внутрішнього канонічного устрою Святої Автокефальної Православної Церкви в Польщі»¹⁵. Це відповідало ухвалам українського церковного з'їзду в Луцьку. Документ мистів радикальні пропозиції щодо організації та управління Церкви.

Але церковна влада негативно поставилася до цього проекту. Про це свідчить низка гострокритичних публікацій у церковній пресі. Зокрема, в одній із них за 1928 р. йшлося, що «Проект Статуту комітету є проект збурення церковної організації, до чого не додумалися большевики... Цивільна організація мирян, яка розпоряджається духовенством, його обирає, переносить і звільняє, призначає єпископів без жадних ознак влади, єпископів – як лише фахівців у справах канонічних і догматичних, – ніякого відношення не тільки до Соборної, але і до церкви взагалі не має, а є лише блюзнірством і підробленням під церкву»¹⁶.

Згодом А. Річинський організував подібні з'їзди у Рівному, Крем'янці, Володимирі. Вони мали популяризувати рішення Луцького церковного з'їзду, розширювати соціальну базу українізаційного процесу в Православній церкві.

Незабаром стали помітні зміни у ставленні цивільної влади до діяльності А. Річинського та членів Церковного комітету. Це була реакція на появу згаданого проекту «Основного статуту...» та діяльність Комітету, яка на цей час оцінювалася польською владою як надто радикальна. Навесні 1928 р. волинський воєвода В. Мех, на підставі розпорядження з Варшави, без будь-яких пояснень заборонив діяльність Церковного комітету.

Це рішення Священного Синоду не стало на заваді праці А. Річинського та членів комітету. Вони продовжували налагоджувати стосунки із церковними ієрархами. Проте чергові зустрічі з митрополитом Діонісієм не сприяли порозумінню українських громадських кіл з ієрархією Церкви. Тому 4 грудня 1928 р. Річинський оприлюднив заяву про свій вихід з Митрополичої ради і знову вдався до опозиційної діяльності.

З 1 січня 1929 р. він спробував відновити видання часопису «На варті». Оскільки журнал відзначався чіткою опозиційною лінією щодо керівництва Православної церкви в Польщі, то у відповідь на ці дії 15 квітня 1929 р. Синод прийняв рішення про відлучення Річинського від Церкви¹⁷.

Такий акт був негативно сприйнятий частиною української громадськості Польщі. Окремі особи й зібрання української православної інтелігенції заявили в українській пресі про свою незгоду з цим рішенням і настійно вимагали його скасування. Більше того, відлучення від Церкви й анафема А. Річинському були кваліфіковані як акт насильства у «національно-політичній боротьбі проти українського церковного руху»¹⁸.

Після неодноразових звернень Річинського та його прихильників до Синоду, окремою ухвалою від 22 березня 1930 р. їхнє прохання було задоволено.

Наступним етапом діяльності Річинського стала громадська праця в повітовому товаристві «Просвіта» у м. Володимирі-Волинському. Членом цієї організації він вважався з 1924 р.¹⁹, Як референт культурно-освітньої праці²⁰, був постійним учасником різноманітних вечорів, свят, мітингів та з'їздів. Також входив до складу президії Рівненської філії «Просвіти».

Поряд з участю у товаристві Річинський зацікавився ідеями галицького «Пласту» і сприяв популяризації пластового способу життя серед волинської молоді. У липні 1925 р. він організував два курені: чоловічий – ім. Івана Франка, і жіночий – ім. Лесі Українки, які об'єднали близько 50 осіб з Володимира-Волинського та його околиць²¹. Ним також було укладено і видано для пластунів збірку «До щастя, слави і свободи»²². Розуміючи, що майбутнє будь-якої держави залежить від молодого покоління, Річинський велику увагу приділяв вихованню свідомості та патріотизму.

Крім широкої громадської діяльності, Арсен Річинський плідно працював у цей час і на науковій ниві. У другій половині 20-х – на початку 30-х рр. він публікує в українській пресі декілька статей, присвячених церковним питанням. Також випускає низку брошур з цієї ж тематики – «Походження єпископату. В зв'язку з питанням про благодатність ієрархії Православної Автокефальної Церкви» (Володимир-Волинський, 1926 р.), «Критичний розгляд постанови Св. Синоду про заборону Українського Церковного З'їзду» (Варшава, 1927 р.), «Сучасний стан церковно-релігійного життя православної людності в Польщі» (Варшава, 1927 р.), «Два плєбісцити на Волині в справі богослужбової мови» (Володимир, 1927 р.), «Моя відповідь Св. Синодові Православної Церкви в Польщі» (1929 р.)²³. Тоді ж у 1929 р., починає писати роботу «Проблеми української релігійної свідомості», яку завершив у 1933 р.

Як засвідчують архівні документи, діяльність А.Річинського перебувала під постійним наглядом польських карально-репресивних органів. У його найближче оточення були заслані таємні співробітники польської поліції, котрі повідомляли про кожний крок провідника української молоді. Врешті-решт, у 1935 р. Річинського було арештовано і відправлено до відомого волинського концтабору Береза-Картузька²⁴. Умови утримання у таборі були дуже важкі. Тому здоров'я лікаря швидко погіршилося, та завдяки клопотанням дружини і друзів він був достроково звільнений.

У вересні 1939 р. на Волині встановилася радянська влада. Активна громадянська позиція А. Річинського викликала опір у певних колах, зокрема в емігрантських російськомовних організаціях. Як результат, 20 жовтня 1939 р. Арсен Річинський був заарештований міським відділом НКВС та ув'язнений у Володимир-Волинській тюрмі²⁵.

Основною підставою для звинувачення стала його книга «Проблеми української релігійної свідомості». У провину А. Річинському ставили також громадську діяльність і зв'язки з Організацією українських націоналістів. Кілька років його тримали без суду. Лише 5 травня 1942 р. особливою нарадою при

НКВС СРСР винесли вирок, засудивши на 10 років позбавлення волі. Річинський був звільнений у 1949 р., але додому на Волинь повернутися йому не дозволили. Працював на спецпоселенні у Казахстані лікарем-судмедекспертом. Перебування у таборах підірвало його здоров'я і 13 квітня 1956 р. він помер.

Арсен Васильович Річинський залишився в пам'яті як активний та безкомпромісний громадський і церковний діяч і, головне, – захисник інтересів православних українців, для якого Церква була домінантою духовного життя. Він плідно працював на просвітницькій ниві, а також відстоював ідею впровадження української мови у богослужіння, збереження українських звичаїв у Православній церкві в Польщі. А. Річинський був різносторонньо розвинутою та всебічно обдарованою особистістю, зробивши вагомий внесок у розвиток духовності Волині.

1. Колодний А. Річинський про мову церковно-релігійного життя / А. Колодний // Арсен Річинський – ідеолог українського православ'я: [зб. наук. праць]. – Київ; Тернопіль; Кременець, 1998. – С. 27-40.
2. Михальчук Л. Життя А.Річинського – зразок самовідданого служіння українському народу / Л. Михальчук // А.Річинський – ідеолог українського православ'я: [зб. наук. праць]. – Київ; Тернопіль; Кременець, 1998. – С. 3-8.
3. Саган О. Публіцистичний доробок А.Річинського / О. Саган // Духовність – народів. Альманах до 110-річчя з дня народження Арсена Річинського. – Київ; Тернопіль; Кременець; Володимир-Волинський, 2002. – С. 55-60.
4. Стоколос Н. А. Річинський як ідеолог українізації православ'я на Волині / Н. Стоколос // Арсен Річинський – ідеолог українського православ'я: [зб. наук. праць]. – Київ; Тернопіль; Кременець, 1998. – С. 14-19.
5. Гудима А. Харизма Арсена Річинського / А. Гудима. – Тернопіль, 2007.
6. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – С. 10.
7. Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина ХХ ст.): [монографія] / Надія Георгіївна Стоколос. – Рівне: Ліста, 2003. – С. 238.
8. Гудима А. Харизма Арсена Річинського / А. Гудима. – Тернопіль, 2007. – С. 14.
9. Дем'янчук Г. Ізяславський вісник «Нова дорога» / Г. Дем'янчук // Велика Волинь: минуле і сучасне. – Хмельницький; Ізяслав; Шепетівка, 1994. – С. 91-93.
10. На варті. – (Володимир-Волинський), 1925. – № 1-2. – С. 1.
11. Савчук Б. Волинська «Просвіта» / Борис Савчук. – Рівне: Ліста, 1996. – С. 85.
12. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 699. – Арк. 91-92.
13. ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 699. – Арк. 119.
14. Річинський А. Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності в Польщі / А. Річинський. – Варшава, 1927. – С. 19.
15. ДАВО. – Ф. 522. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 88.
16. З приводу «Статуту Православної церкви в Польщі», оголошеного українським церковним комітетом // Духовний сіяч. – 1928. – № 3; № 4; № 5. – С. 60.
17. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 258. – Оп. 3. – Спр. 479. – Арк. 1.
18. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. / І. Власовський. – Нью-Йорк, 1998. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 65.

19. ДАВО. – Ф. 390. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 2.
20. Там само. – Арк. 1.
21. Савчук О. Розвиток руху пластунів на Волині у міжвоєнний період / О. Савчук // Велика Волинь: минуле і сучасне. – Хмельницький; Ізяслав; Шепетівка, 1994. – С. 345-347.
22. Річинський А. До щастя, слави і свободи / А. Річинський. – Львів: Вогні, 1930. – 35 с.
23. Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості / А. Річинський. – Володимир-Волинський: Др. Салевич і С-ка в Тернополі, 1933. – С. 284.
24. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / [За ред. В. Кубійовича]. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1973. – Т. 7. – С. 1672.
25. Кучерепа Л., Михальчук Л. Діяч українського церковного руху на Волині (Арсен Річинський) / М. Кучерепа., Л. Михальчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України на Волині: Матеріали XIV Волинської наук. історико-краєзнавчої конф., присвяч. 13-й річниці незалежності України та 680-й річниці надання Володимир-Волинському магдебурзького права: [зб. наук. праць]. – Луцьк, 2004. – С. 81-85.

SUMMARY**Oksana Alyoshina**

THE CHURCH AND PUBLIC ACTIVITY OF ARSEN RICHUNSKY IN VOLYN

This article is devoted to the analysis of the vital way, public and church activity of Arsen Richunsky. He was active in a process of "ukranization" of the church life in Volyn. The main periods of his enlightenment activity in Volyn in 20 – 30 th years of XX century have been highlighted.

Keys words: Arsen Richunsky, Orthodox Church in Poland, ukranization.

Андрій Кукурудза,*кандидат історичних наук м. Рівне***БРАТСТВА ТА ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ
ВОЛИНІ 20-Х РОКІВ. ХХ СТ.
У НАЦІОНАЛЬНО-ЦЕРКОВНОМУ ВІДРОДЖЕННІ**

Відображено особливості участі братств та громадських організацій Волині в національному відродженні і трансформаціях керівних органів православної церкви в краї 20-х років ХХ ст. Простежено відносини мирян та духовенства в рамках розбудови церкви.

Ключові слова: церква, громада, рада, національне піднесення, українізація православ'я, православ'я, братство, товариство, з'їзд.

Демократичний дух українства впродовж століть визначав специфіку його поведінки у різних сферах існування та історичних ситуаціях. Церковне життя, формування парафіяльно-ієрархічних структур українського православ'я не уникло проникнення таких настроїв також. Якщо додати до цього конфесійну